УДК 930.2:003.072]"653":930(477)(092)"19"
DOI

Людмила Анатоліївна Гнатенко,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії
Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ORCID: 0000-0001-5287-0081
e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ НІМЧУК ЯК ПУБЛІКАТОР ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК ТА ПАЛЕОГРАФ

Мета роботи – висвітлити один із напрямів багатогранної наукової праці члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Василя Васильовича Німчука (1933–2017), – його публікаторську діяльність. **Методологія дослідження** базується на застосуванні загальнонаукових методів аналізу і синтезу, історичного й лінгвістичного методів та методу бібліографічного аналізу. **Наукова новизна роботи** полягає в комплексній оцінці публікаторської діяльності В. В. Німчука з оприлюднення давніх українських і старослов'янських (церковнослов'янських) манускриптів та в репрезентації його як палеографа. Зокрема, проаналізувавши численні видання писемних пам'яток, можемо констатувати, що в процесі підготовки їх до друку В. В. Німчук надавав не тільки розлогі лінгвістичні дослідження мовних особливостей тексту, а й палеографічні та кодикологічні характеристики манускриптів. Саме він запропонував археографічну роботу з новітніми джерелами оформити як дисципліну «неографія». Сприяючи вивченню й виданню давніх українських пам'яток іншими дослідниками, вчений розробив «Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції» (1995), якими послуговуються дослідники при підготовці давніх текстів до видання. **Висновки.** Науковий доробок В. В. Німчука в українській кириличній, загалом слов'янській, палеографії при виданні середньовічних українських пам'яток, вивченні їх письма й мови є практично не дослідженим аспектом його діяльності в напрямі здійснюваної вченим атрибуції щодо часу написання та локалізації рукописних джерел. Здобутки В. В. Німчука як палеографа розпорошені по його численних працях, вони потребують ретельного аналізу й належної наукової оцінки.

Ключові слова: Василь Васильович Німчук, кирилична палеографія, середньовічна українська писемна пам'ятка, рукопис.

Актуальність теми дослідження. Серед багатьох напрямів наукової діяльності члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Василя Васильовича Німчука такий аспект його роботи, як публікація середньовічних українських писемних пам'яток та їхнє палеографічне дослідження, вивчений чи не найменше, хоча ця царина має велике значення для подальшого студіювання української писемної спадщини.

Аналіз досліджень і публікацій. Спеціальних наукових студій, присвячених задекларованій нами темі, в українській історіографії немає. Діяльність В. В. Німчука як публікатора середньовічних українських писемних пам'яток

фрагментарно висвітлюється, зі згадкою про палеографічну діяльність вченого, у присвячених його науковому шляхові нечисленних ювілейних збірниках і статтях, а також у студіях на пошану пам'яті видатного українського вченого, які супроводжуються бібліографічними покажчиками його праць [1–5].

Мета дослідження – окреслити важливість розгляду діяльності В. В. Німчука як публікатора середньовічних українських писемних пам'яток та його дослідження давніх рукописів із залученням здобутків палеографії та кодикології.

Наукова новизна роботи полягає в комплексній оцінці публікаторської діяльності В. В. Німчука та праці його як палеографа.

Виклад основного матеріалу. Життя видатного українського філолога Василя Васильовича Німчука було присвячене вивченню української мови, її історії та сучасного стану. Вчений усебічно досліджував найважливіші для української культури та мови давні рукописні та друковані джерела, видавав унікальні старожитні пам'ятки або був дотичний до їх опублікування.

В. В. Німчуком було замислено розпочатий ще в 60-ті роки ХХ ст. й керований ним протягом усього життя дослідний і видавничий академічний проект «Пам'ятки української мови», в якому ним одноосібно було опубліковано значну кількість томів, серед яких: «Лексикон славенороський» П. Беринди (1627), «Синоніма словенороська» (XVII ст.), «Словник української мови» П. Білецького-Носенка (1838–1843), «Лексикон славено-латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського (XVII ст.), «Буквар» І. Федорова (1574), «Граматика…» Л. Зизанія (1596), «Граматика …» М. Смотрицького (1619), «Київські глаголичні листки» (Х ст.); у співавторстві – «Книга Київського підкоморського суду» (1584–1644), «Ділова мова Волині й Наддніпрянщини XVII ст.», «Актова книга Житомирського гродського уряду» (1605), «Євсевієве Євангеліє» (1283), «Ключ царства небесного» Г. Смотрицького (1587). В. В. Німчук надав ідею і сприяв фаховими порадами стосовно роботи над дослідженням унікальної пам'ятки «Лікарство на оспалий умисл чоловічий», що побачила світ в Острозькій друкарні 1607 р., публікацію якої в трьох томах було здійснено в 2017 р. авторським колективом під керівництвом професора В. М. Мойсієнка.

У процесі підготовки до друку пам'яток української мови В. В. Німчук подає не тільки розлогі лінгвістичні дослідження мовних особливостей тексту, а й палеографічні та кодикологічні. Глибока обізнаність у питаннях кодикології дозволила йому виступити офіційним опонентом на захисті докторської дисертації з історичного фаху Л. А. Дубровіної [6].

Багато років В. В. Німчук сприяв вивченню й виданню давніх українських пам'яток іншими дослідниками, для чого, зокрема, розробив правила видання українських пам'яток і підготував проект «Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції» (1995), яким і зараз послуговуються вчені при підготовці давніх текстів до публікації [7]. І все ж наприкінці свого життя він із сумом констатував: «На жаль, нині мало лінгвістів працюють над першоджерелами з історії мови, надто – над текстами найдавнішими» [8, с. 3].

Безпосередньо ученим, або його піклуванням, були досліджені й опубліковані такі рукописні книжні пам’ятки, як Добрилове Євангеліє 1164 р. [9], Євсевієве Євангеліє 1283 р. [10], Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. [11], Скотарське учительне Євангеліє 1588 р. [12], перший повний переклад українською мовою Псалтиря, здійснений Пилипом Морачевським у 1865 р. [13]. Нині його учнями й колегами готуються до видання Четья Мінея 1489 р., Новий Завіт у перекладі українською мовою з польської Валентина Негалевського 1581 р., перший повний переклад 1864 р. Нового Завіту українською літературною мовою П. Морачевського.

Василь Васильович мав різносторонні знання й зацікавлення в різних гуманітарних галузях знань, безпосередньо в палеографії. Досліджуючи давні рукописи протягом десятиліть, учений набув безцінний палеографічний та кодикологічний досвід, без якого неможливим є об’єктивне вивчення писемних джерел – встановлення часу їх написання та локалізації, історичної та мовної достовірності.

Палеографічний напрям наукової діяльності ученого сприймався в його історичних мовознавчих дослідженнях як належне й очевидне, і на цьому спеціально не наголошувалося. Основоположні думки вченого з приводу палеографії як науки переважно залишилися у приватних бесідах, зокрема у наших із ним, які часом мали дискусійне спрямування. Об’єднувало спільне сприйняття палеографії як самостійної дисципліни, яка повинна розвиватися в межах свого предмету дослідження, не займаючись проблемами філігранології. Наші з ним палеографічні бесіди відбувалися протягом двох десятиліть – від моєї роботи над кандидатською дисертацією (1997) [14] до докторської (2017) [15]. Василь Васильович був першим, хто прочитав мою монографічну працю, позитивно її оцінив, висловив окремі зауваження з палеографії і побажання як офіційний рецензент [16].

Вражало і вчило його ретельне і дуже уважне ставлення як до цілого джерела, так і до його кожного найдрібнішого, але важливого мовного, палеографічного та історичного факту.

Палеографію учений уважав окремою, а не допоміжною філологічною дисципліною, особливо не допоміжною історичною дисципліною, до кола яких її відносять. Він із повагою і розумінням ставився до переконання знаного палеографа В. М. Щепкіна стосовно того, що палеографія є історико-філологічною прикладною науковою дисципліною [17].

Зупинимося на палеографічному аспекті його досліджень окремих українських книжних пам’яток.

Українська рукописна книга завжди посідала чільне місце в науковій діяльності В. В. Німчука. Саме ним були досліджені та видані Київські глаголичні листки («Київські глаголичні листки: Найдавніша пам’ятка слов’янської писемності», X ст. (1983). Учений детально висвітлив долю пам’ятки за новими матеріалами, віднайденими в архіві Київської духовної академії, відтворив історію

вивчення пам'ятки, виконав новий палеографічний аналіз рукопису та мовний аналіз власне тексту, чим остаточно підтвердив оригінальність Київських глаголичних листків.

У процесі вивчення графіки й орфографії Київського Псалтиря 1397 р. В. В. Німчук особливо акцентував на такій палеографічній прикметі, як написання паєрика в давній формі трикутником, а також детально зупинився на заміні на письмі літер Ъ, Ь паєриком [18].

За особливістю вживання паєрика вченому також вдалося аргументовано підтвердити те, що тексти у виявленому українському варіанті Конституції Пилипа Орлика переписував І. Максимович, який у 1710–1714 рр. був генеральним писарем в уряді гетьмана П. Орлика, а перед цим працював у генеральній канцелярії гетьмана І. Мазепи. У графіці джерела виразно відчувається стиль епохи Бароко – елементи літер, особливо великих, часто писані динамічними розчерками пера, є довгими й округленими. Прагненням до «орнаментальності», мабуть, спричинене вживання в пам'ятці великої літери на початку слова без жодної системи, навіть у написанні службових слів. У цьому писар не оригінальний, – так робили й інші каліграфи. Саме палеографічні спостереження за особливостями ділового письма даної епохи дозволили В. В. Німчуку встановити ім'я писаря [19, с. 31].

За цією юридичною пам'яткою проілюструємо дослідження В. В. Німчуком – лінгвістом і палеографом – діакритичного знака *паєрика*: «Нашу увагу привернуло вживання знака єрика – ꙿ . За правилом, сформульованим у «Граматиці» (1619 р.) М. Смотрицького, цей надрядковий знак треба було використовувати в кінцевому складі (тобто в кінці слова)... Однак у тексті «Договорів і постанов...» єрик вжито не лише там, де його рекомендував М. Смотрицький (зокрема після прийменників), а й усередині слова, зокрема після букви *к*, наприклад: ɛлɛкꙿції (2), казнꙿми (3), назꙿначивши (4 зв.), при протɛкꙿції (4 зв.)… Аналогічне явище спостерігаємо в рукописному латинсько-«слов'янському» словнику І. Максимовича, наприклад: халꙿкꙿидон камɛнь 25, скꙿлонɛнїɛ, накꙿлонɛнїɛ (287), прикꙿлонɛнъ (288), укꙿлонимый, укꙿлонɛнїɛ (401)… Привертає увагу в наведених прикладах те, що коли єрик у них стоїть після іншого приголосного, то в даному слові цей приголосний звичайно сусідить із буквою *к*. І. Максимович був високоосвіченою людиною і не міг свідомо вживати єрик усередині повнозначних лексем. Гадаємо, що такі написання з'явилися мимовільно, машинально, під впливом звички писати єрик після прийменників – вꙿ, кꙿ, сꙿ, изꙿ (зꙿ)» [19, с. 30].

В. В. Німчуком проведене новітнє дослідження Четьї мінеї 1489 р. – найдавнішого збереженого і точно датованого перекладу агіографічних канонічних та апокрифічних текстів староукраїнською мовою, в якому ним застосовано палеографічний метод зовнішнього спостереження за письмом. Ним аргументовано пояснюється дата створення кодексу – 1489 р. – та доведено, з урахуванням особливостей письма, що перекладач пам'ятки походив із теренів західнополіських (волинсько-поліських) говорів північного наріччя української мови.

За палеографічно-орфографічною ознакою відмічена індивідуальна риса мовлення писця Березки – заміна початкової літери *м* в основі *митропол-* літерою *н* [20, с. 6, 10, 11, 96].

За сприяння і наукового керівництва В. В. Німчука була підготовлена І. П. Чепігою визначна рукописна україномовна пам'ятка – «Пересопницьке Євангеліє 1556–1565 рр.». Ученим було проведене новітнє дослідження кодексу, яке має бути опубліковане окремою книжкою, над виданням якої працює В. М. Мойсієнко.

В. В. Німчуком уточнене датування і походження багатьох українських рукописних книжних пам'яток. Зокрема, ним здійснено атрибуцію Луцького Євангелія XIV ст. і часом написання рукопису встановлено середину століття, на відміну від Г. М. Логвіна, який його відносить до першої чверті цього століття, та Я. П. Запаска, який датував його другою половиною XIV ст. [21] Факсимільне видання рукопису здійснене під широкою датою – XIV ст. (2011).

Факсимільно видане й Королевське Євангеліє 1401 р. (2015), переписане в м. Королево (тепер селище) на Закарпатті. Зберігається в Закарпатському краєзнавчому музеї (м. Ужгород). Його переписувачем був Станіслав Граматик, який, на думку В. В. Німчука – наукового консультанта видання, міг приїхати на Закарпаття разом із дружинниками подільського князя Федора Коріятовича. У додатку до факсиміле висвітлені історія відкриття пам'ятки та історичні умови, за яких її було створено, а також міститься дослідження з лінгвістичного та мистецтвознавчого аспектів.

У сучасній видавничій практиці – під час підготовки текстів середньовічних українських кириличних пам'яток до видання та при їх вивченні й науковому описуванні – не приділяється достатня увага питанню послідовного палеографічно-орфографічного аналізу рукописних книг для з'ясування часу їхнього написання та походження. В. В. Німчук належав до числа тих учених, які визнають необхідність палеографічно-орфографічного аналізу середньовічних кириличних, безпосередньо українських, рукописів на засадах міждисциплінарного підходу.

В. В. Німчук студіював окремі питання графіки й орфографії, зокрема їхні атрибуційні ознаки, наприклад, щодо долі букви ґ та історії дзвінких африкат і засобів їхнього позначення на письмі [22; 23].

Орфографічним та палеографічним студіям ученого сприяли й здійснені ним дослідження та факсимільне відтворення текстів українських граматистів кінця XVI – початку XVI ст. Л. Зизанія та М. Смотрицького [24–27]. Результати цих досліджень увійшли до монографії В. В. Німчука «Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст.» [28].

Уведенням текстів українських писемних пам'яток до наукового обігу Василь Васильович сприяв всебічному їх вивченню і належній оцінці нашої джерельної культурної й мовної спадщини. Цьому слугують й укладені ним хрестоматії з історії української мови та правопису [29; 30].

Своїм унікальним науковим досвідом і фаховими порадами вчений сприяв підготовці наукових каталогів кириличної рукописної книги й докумен-

тальних джерел із фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: «Просвітителі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України : каталог рукописів другої половини XV – першої чверті XX ст.» (Л. А. Гнатенко, 1995); серії каталогів рукописів XII-XVI ст. «Слов'янська кирилична рукописна книга з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Л. А. Гнатенко, 2003, 2007, 2012, офіційне рецензування В. В. Німчука; О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, 2010).

Василь Васильович науково дотичний не тільки до палеографічних досліджень давніх писемних рукописних і друкованих пам'яток, а й до новітніх. Він також був одним із фундаторів створення державного реєстру «Археографічна Україніка» [31]. Саме В. В. Німчуком запропоновано археографічну роботу з новітніми джерелами оформити як дисципліну «неографія».

Наукова новизна роботи полягає в комплексній оцінці публікаторської діяльності В. В. Німчука з оприлюднення давніх українських та старослов'янських (церковнослов'янських) манускриптів та в репрезентації його як палеографа. Зокрема, проаналізувавши численні видання писемних пам'яток, можемо констатувати, що в процесі підготовки до друку пам'яток В. В. Німчук надавав не тільки розлогі лінгвістичні дослідження мовних особливостей тексту, а й палеографічні та кодикологічні характеристики манускриптів. Саме він запропонував археографічну роботу з новітніми джерелами оформити як дисципліну «неографія». Сприяючи вивченню й виданню давніх українських пам'яток іншими дослідниками, вчений розробив «Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції» (1995), якими послуговуються сучасні дослідники при підготовці давніх текстів до видання.

Висновки. Науковий доробок В. В. Німчука в українській, загалом слов'янській, палеографії при виданні середньовічних українських пам'яток, вивченні їхніх письма й мови є ще не дослідженим у напрямі здійснюваної вченим атрибуції щодо часу написання та локалізації рукописних джерел. Палеографічні здобутки вченого розпорошені по його численних працях і потребують належної оцінки.

Список використаних джерел

1. Василь Васильович Німчук. Бібліографія до 75-річчя / автор вст. ст. Н. В. Пуряєва; упоряд. бібліогр. покажчика Ю. В. Осінчук. Київ, 2008. 128 с.

2. Мойсієнко В. В. В. Німчук у лінгвоукраїністиці (до 80-річчя з дня народження Василя Васильовича Німчука) // Українська мова. 2013. № 3. С. 165–173.

3. Дубровіна Л. А., Лобузіна К. В., Гнатенко Л. А., Бондар Н. П. Пам'яті видатного українського вченого, дослідника давньої рукописної та друкованої спадщини України, члена-кореспондента НАН України Василя Васильовича Німчука // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ : НБУВ, 2017. Вип. 21. С. 577–583.

4. Українська мова на осі часу. Василеві Васильовичу Німчукові : упоряд. Г. В. Воронич, Н. В. Пуряєва. Київ: КММ, 2017. 520 с.

5. Професор Василь Німчук у спогадах сучасників. Ужгород : Карпати, 2018. 208 с., іл.

6. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. Київ, 1992. 262 с.

7. Німчук В. В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції : проект. Київ, 1995. Ч. 1. 54 с.

8. Німчук В. В. Наддністрянські діалектні риси в «Євсевієвому Євангелії 1283 року» // Вісник Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Серія : Філологія (мовознавство) : [зб. наук. праць / відп. ред. В. Г. Матвіїшин]. Івано-Франківськ : Видавничодизайнерський відділ ЦІТ, 2007. Вип. XIX–XX. С. 3–17.

9. Добрилове Євангеліє 1164 року / відп. ред. В. В. Німчук, упоряд. Ю. В. Осінчук. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012 (Серії: «Історія мови», «Пам'ятки української мови»). 804 с.

10. Німчук В. В. Євсевієве Євангеліє 1283 р. як пам'ятка української мови : [передмова] // Євсевієве Євангеліє 1283 року / вид. підгот.: Г. П. Арполенко, З. Г. Козирєва, Г. І. Лиса, В. В. Німчук, К. С. Симонова, Г. К. Щербатюк ; вступ. дослідж. В. В. Німчука. Київ, 2001. С. 3–38.

11. Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. : Дослідження. Транслітерований текст. Словопокажчик / вид. підгот. І. П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко; вступ. слово О. С. Онищенка; дослідж. І. П. Чепіги, Л. А. Гнатенко, Л. А. Дубровіної. Київ : НБУВ, 2001. 703 с. : 24 вкл. (48 іл.). (Перевид. Київ, 2011).

12. Німчук В. В. Передмова // Скотарське учительне євангеліє – український гоміліар 1588 року / текст рукопису підгот. і видав Мігай Кочіш ; з передм. проф. Василя Німчука. Сомбатгей, 1997. С. 5–17.

13. Псалтир: переклад новою українською літературною мовою П. С. Морачевського (1865) / підгот. вид. Л. А. Гнатенко ; дослід. Л. А. Гнатенко, В. В. Німчука ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ: НБУВ, 2015. 200 с. ; 5 іл. (Серія: «Пам'ятки української мови XIX ст.», Серія канонічної літератури).

14. Гнатенко Л. А. Староукраїнський правопис останньої чверті XVI – першої чверті XVII ст. у зв'язку з проблемою другого південнослов'янського графікоорфографічного впливу (Букви на позначення голосних звуків) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України ; Ін-т укр. мови; наук. кер. В. В. Німчук. Київ, 1997. 28 с.

15. Гнатенко Л. А. Палеографічно-орфографічна атрибуція українських кириличних уставних та півуставних кодексів кінця XIII – початку XVII ст. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 27.00.03 / НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2018. 33 с.

16. Гнатенко Л. Палеографічно-орфографічна атрибуція української кириличної рукописної книги : уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст. Київ, 2016. 476 с. ; іл.

17. Щепкин В. Н. Русская палеография. Москва : Наука, 1967. 224 с.

18. Німчук В. В. Українська мова в Київському Псалтирі 1397 р. // Мовознавство. 1993. № 5. С. 9–21.

19. Німчук В. «Договори і постанови прав і вольностей військових…» 1710 р. з погляду історії української мови // «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладання) / відп. ред. В. А. Смолій; упор. М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. Львів : Світ, 2011. С. 27–60.

20. Німчук В. Українська Четья 1489 року. Житомир, 2015. 102 с. (Серія: «Пам'ятки північноукраїнського наріччя»).

21. Німчук В. В. Луцьке Євангеліє // Енциклопедія історії України. Т. 6 (Ла–Мі). Київ: Наукова думка, 2009. С. 312–313.

22. Німчук В. В. Про графіку та правопис як елементи етнічної культури: історія «ґ» (До 60-річчя «Українського правопису») // Мовознавство. 1991. № 3. С. 12–21.

23. Німчук В. В. Історія дзвінких африкат і засобів їх позначення в українській мові (до 60-річчя «Українського правопису») // Мовознавство. 1992. № 2. С. 7–14.

24. Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / підгот. текстів пам'яток і вст. ст. В. В. Німчука. Київ: Наукова думка, 1964. 203 с.

25. Зизаній Лаврентій. Граматика словенська / підгот. факс. вид. та дослідж. пам'ятки В. В. Німчука. Київ : Наукова думка, 1980. 55 с. + 90 л.

26. Лексикон словеноросьский П. Беринди / підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. Надрук. з вид. 1697, фотомехан. способом. Київ: Наукова думка, 1961. XL, 272 с.

27. Мелетій Смотрицький. Граматика / підгот. факс. вид. та дослідж. пам'ятки В. В. Німчука. Київ: Наукова думка, 1979. Репринт 1619 р. 112 с.

28. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. Київ: Наукова думка, 1985. 223 с.

29. Німчук В. Хрестоматія з історії української мови X–XIII ст. Київ–Житомир, 2015. 352 с.

30. Німчук В. В., Пуряєва Н. В. Історія українського правопису: XVI–XX століття : хрестоматія / переднє слово В. В. Німчука. Київ: Наукова думка, 2004. 584 с.

31. Німчук В. В., Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка» : архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи // Український археографічний щорічник. 1999. Вип. 3–4. С. 661–665.

References

1. *Vasyl Vasylovych Nimchuk. Bibliohrafiia do 75-richchia* [Vasyl Nimchuk. Bibliography for the 75th anniversary]. (2008). N. V. Puriaieva, Yu. V. Osinchuk (Comps.). Kyiv. [In Ukrainian].

2. Moisiienko, V. (2013). V. V. Nimchuk u linhvoukrainistytsi (do 80-richchia z dnia narodzhennia Vasylia Vasylovycha Nimchuka) [V. V. Nimchuk in linguo-ukrainistics (up to 80th anniversary of Vasyl Vasylovych Nimchuk)]. In *Ukrainska mova* [Ukrainian Language]. No. 3, pp. 165–173. [In Ukrainian].

3. Dubrovina, L. A., Lobuzina, K. V., Hnatenko, L. A., Bondar, N. P. (2017). Pamiati vydatnoho ukrainskoho vchenoho, doslidnyka davnoi rukopysnoi ta drukovanoi spadschyny Ukrainy, chlena-korespondenta NAN Ukrainy Vasylia Vasylovycha Nimchuka [To

the memory of the prominent Ukrainian scientist, researcher of the old handwritten and printed legasy of Ukraine, member-correspondent of the NAS of Ukraine Vasyl Vasylovych Nimchuk]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadschyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. Kyiv : NBUV. Iss. 21, pp. 577–583. [In Ukrainian].

4. *Ukrainska mova na osi chasu. Vasylevi Vasylovychu Nimchukovi* [Ukrainian language on the time axis. To Vasyl Vasylovych Nimchuk]. (2017). H. V. Voronych, N. V. Puriaieva (Comps.). Kyiv : KMM. [In Ukrainian].

5. *Profesor Vasyl Nimchuk u spohadakh suchasnykiv* [Professor Vasil Nimchuk in memoirs of contemporaries]. (2018). Uzhhorod : Karpaty. [In Ukrainian].

6. Dubrovina, L. (1992). *Kodykolohiia ta kodykohrafiia ukrainskoi rukopysnoi knyhy* [Codicology and codicography of the Ukrainian manuscript book]. Kyiv. [In Ukrainian].

7. Nimchuk, V. V. (1995). *Pravyla vydannia pamiatok, pysanykh ukrainskoiu movoiu ta tserkovnoslovianskoiu ukrainskoi redaktsii : proekt* [Rules for the publication of monuments written in Ukrainian and Church Slavonic in the Ukrainian edition: a project]. Pt. 1. Kyiv. [In Ukrainian].

8. Nimchuk, V. V. (2007). Naddnistrianski dialektni rysy v «Yevsevievomu Yevanhelii 1283 roku» [Transnistrian dialect features in the 1283 Eusebius Gospel]. In *Visnyk Prykarpat. nats. un-tu im. V. Stefanyka. Seria : Filolohia (movoznavstvo)* [Bulletin of the Prykarpatsky. National V. Stefanyk University. Series: Philology (linguistics)] : collection of works]. Ivano-Frankivsk : Vydavnycho-dyzainerskyj viddil TsIT. Iss. 19–20, pp. 3–17. [In Ukrainian].

9. *Dobrylove Yevanhelie 1164 roku* [The Dobrylo's Gospel of 1164]. (2012). Yu. V. Osinchuk (Comp.). Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukraine. [In Ukrainian].

10. Nimchuk, V. V. (2001). Yevsevieve Yevanhelie 1283 r. iak pamiatka ukrainskoi movy : peredmova [The Gospel of Eusebius of 1283 as a monument of the Ukrainian language: preface]. In *Yevseviieve Yevanheliie 1283 roku* [The Gospel of Eusebius of 1283]. H. P. Arpolenko, Z. H. Kozyrieva, H. I. Lysa, et alia. Pp. 3–38. Kyiv. [In Ukrainian].

11. *Peresopnytske Yevanheliie 1556–1561 rr. Doslidzhennia. Transliterovanyi tekst. Slovopokazhchyk* [The Peresopnytsia Gospel of 1556–1561. Transliterated text. Word index]. (2001). I. P. Chepiha, L. A. Hnatenko (Eds). (2nd ed. 2011). Kyiv : NBUV. [In Ukrainian].

12. Nimchuk, V.V. (1997). Peredmova [Preface]. In *Skotarske uchytelne Yevanheliie – ukrainskyj homiliar 1588 roku* [The Skotarske Teacher's Gospel as a Ukrainian homiletics of 1588]. Mihaj Kochish (Ed.). Pp. 5–17. Sombathei. [In Ukrainian].

13. *Psaltyr: pereklad novoiu ukrainskoiu literaturnoiu movoiu P. S. Morachevskoho* [Psalms: translation into the new Ukrainian literary language by P. S. Morachevsky]. L. A. Hnatenko, V. V. Nimchuk (Eds.). Kyiv: NBUV. [In Ukrainian].

14. Hnatenko, L. A. (1997). *Staroukrainskyj pravopys ostannoi chverti XVI – pershoi chverti XVII st. u zviazku z problemoiu druhoho pivdennoslovians'koho hrafiko-orfohrafichnoho vplyvu (Bukvy na poznachennia holosnykh zvukiv)* [Old Ukrainian orthography of the last quarter of the 16th – the first quarter of the 17th century in connection with the problem of the second South Slavic orthographic influence (Letters for the designation of vowels)]. Candidate thesis. Kyiv. [In Ukrainian].

15. Hnatenko, L. A. (2018). *Paleohrafichno-orfohrafichna atrybutsiia ukrainskykh kyrylychnykh ustavnykh ta pivustavnykh kodeksiv kintsia XIII – pochatku XVII st.* [Paleographic-orthographic attribution of Ukrainian Cyrillic uncial and half-uncial codices of the late 13th – early 17th centuries]. Doctor`s thesis. Kyiv. [In Ukrainian].

16. Hnatenko, L. (2016). *Paleohrafichno-orfohrafichna atrybutsiia ukrainskoi kyrylychnoi rukopysnoi knyhy : ustavni ta pivustavni kodeksy kintsia XIII – pochatku XVII st.* [Paleographic-orthographic attribution of the Ukrainian Cyrillic handwritten book : uncial and half-uncial codices of the late 13th – early 17th cc.]. Kyiv. [In Ukrainian].

17. Shhepkin, V. N. (1967). *Russkaya paleografiya* [Russian paleography]. Moscow : Nauka. [In Russian].

18. Nimchuk, V. V. (1993). Ukrainska mova v Kyivskomu Psaltyri 1397 r. [The Ukrainian language in the Kyiv Psalter of 1397]. In *Movoznavstvo* [Linguistics]. No. 5, pp. 9–21. [In Ukrainian].

19. Nimchuk, V. (2011). «Dohovory i postanovy prav i volnostej viiskovykh…» 1710 r. z pohliadu istorii ukrainskoi movy [«Treaties and resolutions of the rights and freedoms of the military men...» of 1710 in view of the history of the Ukrainian language]. In *«Pakty i Konstytutsii» Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladannia)* [«Conventions and Constitutions» of the Ukrainian Cossack State (up to 300 years of compiling)]. M. S. Trofymuk, T. V. Chukhlib (Comps.). Lviv : Svit. Pp. 27–60. [In Ukrainian].

20. Nimchuk, V. (2015). *Ukrainska Chetia 1489 roku* [The Ukrainian Menaia in 1489]. Zhytomyr. [In Ukrainian].

21. Nimchuk, V. V. (2009). Lutske Yevanheliie [Lutsk Gospel]. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopaedia of Ukrainian History]. Vol. 6, pp. 312–313. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

22. Nimchuk, V. V. (1991). Pro hrafiku ta pravopys yak elementy etnichnoi kultury: istoriia «g» (Do 60-richchia «Ukrainskoho pravopysu») [About graphics and spelling as elements of ethnic culture: history of the «g» (To the 60th anniversary of Ukrainian spelling)]. In *Movoznavstvo* [Linguistics]. No. 3, pp. 12–21. [In Ukrainian].

23. Nimchuk, V. V. (1992). Istoriia dzvinkykh afrykat i zasobiv ikh poznachennia v ukrainskii movi (do 60-richchia «Ukrainskoho pravopysu») [History of voiced affricates and the means of their designation in Ukrainian (to the 60th anniversary of «Ukrainian spelling»)]. In *Movoznavstvo* [Linguistics]. No. 2, pp. 7–14. [In Ukrainian].

24. *Leksys Lavrentiia Zyzaniia. Synonima slavenorosskaia* [Lexis of Lavrentii Zizania. Synonyms of Slavorussian]. (1964). V. V. Nimchuk (Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

25. *Zyzanij Lavrentii. Hramatyka slovenska* [Zizane Lavrentii. Slovenian grammar]. (1980). V. V. Nimchuk (Ed.). Kyiv : Naukova dumka. [In Ukrainian]. https://doi.org/10.3726/b12927

26. *Leksykon slovenoroskyj P. Beryndy* [The lexicon of the Slovenian by P. Berynda]. (1961). V.V. Nimchuk (Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

27. *Meletii Smotrytskyi. Hramatyka* [Meletii Smotrytsky. Grammar]. (1979). V. V. Nimchuk (Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

28. Nimchuk, V. V. *Movoznavstvo na Ukraini v XIV–XVII st.* [Linguistics in Ukraine in the 14th–17th cc.]. (1985). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

29. Nimchuk, V. (2015). *Khrestomatiia z istorii ukrainskoi movy X–XIII st.* [Digest on the history of the Ukrainian language of the 10th–13th cc]. Kyiv–Zhytomyr. [In Ukrainian].

30. Nimchuk, V. V., Puriaieva, N. V. (2004). *Istoriia ukrainskoho pravopysu: XVI–XX stolittia. Khrestomatiia* [History of Ukrainian spelling: 16th–20th cc. Digest]. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

31. Nimchuk, V. V., Boriak, H. V. (1999). Natsionalna arkhivna spadschyna Ukrainy ta derzhavnyi reiestr «Arkheohrafichna Ukrainika»: Arkhivni dokumentalni resursy ta naukovo-informatsiini systemy [National archival heritage of Ukraine and State register «Archaeographic Ukrainics»: Archival document resources and scientific-information systems]. In *Ukrainkyj arkheohrafichnyj shchorichnyk* [Ukrainian Archeographic Yearbook]. Iss. 3–4, pp. 661–665.

Liudmyla Anatoliivna Hnatenko,
Doctor of Historical Sciencis, Senior Researcher,
Senior Researcher of the Department of Codicology and Codicography
Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
ORCID: 0000-0001-5287-0081
e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

Vasily Nimchuk as the publisher of ancient Ukrainian handwritten sources and a paleographs

The aim of the work is to present one of the many areas of scientific works of Vasily Vasilyevich Nimchuk (1933–2017), a correspondent member of the National Academy of Sciences of Ukraine, doctor of Philological Sciences, professor, as well as his publishing activity. **Methodology of the research** is based on the application of common scientific methods of analysis and synthesis, historical and linguistic methods and bibliographic analysis. **Scientific novelty** of the work lies in a comprehensive assessment of the publishing activities of V. V. Nimchuk in publishing the old Ukrainian and Old Slavonic (Church Slavonic) manuscripts and in representing him as a paleographer. In particular, having analyzed the numerous editions of written monuments, we can state that in the process of preparing the texts for printing V. V. Nimchuk submitted not only extensive linguistic studies of the linguistic features of the text, but also its paleographic and codicological characteristics. He proposed archaeographic work with the latest sources to designate «neography» as a discipline. Contributing to the study and publication of ancient Ukrainian texts by other researchers, the scientist created the «Rules for the publication of the texts written in Ukrainian and Church Slavonic in Ukrainian version» for editors, which is ised by researchers in preparing old texts for publication. **Conclusions.** The scientific contribution of Vasil Nimchuk to Ukrainian Cyrillic, generally Slavic paleography in the publication of medieval Ukrainian texts, the study of their writing and language is practically unexplored aspect of his work in the direction of attribution carried out by the scientist before writing and localizing manuscript sources. Achievements of V. Nimchuk as a paleographer is scattered over many of his works; they require a careful analysis and correct scientific evaluation.

Key words: Vasil Nimchuk, Cyrillic paleography, medieval Ukrainian written texts, manuscript.

Людмила Анатольевна Гнатенко,
доктор исторических наук, старший научный сотрудник,
старший научный сотрудник отдела кодикологии и кодикографии
Института рукописи
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского
ORCID: 0000-0001-5287-0081
e-mail: gnatenko.manus@gmail.com

Василий Васильевич Нимчук как публикатор древних украинских письменных памятников и палеограф

Цель работы – представить одно из направлений многогранной научной работы члена-корреспондента НАН Украины, доктора филологических наук, профессора Василия Васильевича Нимчука (1933–2017), – публикаторскую деятельность. **Методология исследования** базируется на применении общенаучных методов анализа и синтеза, исторического и лингвистического методов и метода библиографического анализа. **Научная новизна** работы заключается в комплексной оценке публикаторськой деятельности В. В. Нимчука по обнародованию древних украинских и старославянских (церковнославянских) манускриптов и в репрезентации его как палеографа. В частности, проанализировав многочисленные издания письменных памятников, можем констатировать, что в процессе подготовки к печати памятников В. В. Нимчук подавал не только пространные лингвистические исследования языковых особенностей текста, но и палеографические и кодикологические характеристики манускриптов. Именно он предложил археографическую работу с новейшими источниками оформить как дисциплину «неография». Способствуя изучению и изданию древних украинских памятников другими исследователями, ученый разработал «Правила видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції», которыми пользуются современные исследователи при подготовке древних текстов к изданию. **Выводы.** Научный вклад Василия Васильевича Нимчука в украинскую кириллическую, в общем славянскую, палеографию при издании средневековых украинских памятников, изучении их письма и языка является практически не исследованным аспектом его деятельности в направлении осуществляемой ученым атрибуции относительно времени написания и локализации рукописных источников. Разработки В. В. Нимчука как палеографа рассеяны по его многочисленным трудам, они требуют тщательного анализа и надлежащей научной оценки.

Ключевые слова: В. В. Нимчук, кириллическая палеография, средневековый украинский письменный памятник, рукопись.

Стаття підготовлена 2019 року;
подана до друку 2019 року.